

**АМЕЛІН Р.В.,
здобувач**

*Інститут світової
економіки і
міжнародних відносин
НАН України*

**НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ
І МОДЕЛІ
РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІЧНОГО
ТА ПОЛІТИКО-
ПРАВОВОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА
ДЕРЖАВ-
УЧАСНИЦЬ СНД**

З початком третього тисячоліття провідні держави світу помітно активізувалися у виробленні взаємоприйнятних схем розвитку глобального процесу інтеграції, що включають як формування нових центрів геополітичного та економічного впливу, так і моделі регіональної взаємодії та співробітництва. Отже, геополітика дедалі виразніше стає важливим складником фундаментальних основ міжнародних політичних відносин як у глобальному, так і в регіональному значеннях. Формування міждержавних, блокових і міжблокових взаємозв'язків здійснюється завдяки значному, можна сказати, визначальному впливу на цей процес геополітичних міркувань і національних інтересів кожної з причетних до цього держав. Природно, що блокові та міжблокові взаємозв'язки не можуть не враховувати і окремі держави, особливо при розробці та реалізації власних зовнішньополітичних концепцій і доктрин. Геополітичні чинники належать до ряду тих реалій, які утворюють своєрідне "довкілля" кожної з держав, що

прагнуть визначати свій політичний курс. Вони синтезують географічні, політичні, економічні та інші особливості розташування даної держави в певному регіоні, а також – інших країн, що утворюють близьке та більш віддалене її оточення. До них належать і фізико-географічні характеристики території держави та суміжних з нею країн, і суто економічні аспекти, що визначають зручність розташування держави в усталеній системі міжнародного розподілу праці й торговельних зв'язків, а також і особливості історичного розвитку держави, рівень її політичного впливу, її вагу на міжнародній арені, спрямованість військово-політичних орієнтацій щодо сусідніх держав тощо. Геополітичні чинники активно й безпосередньо впливають на характер національних інтересів країни, вступають з ними у взаємодію. Усвідомлення національних інтересів, глибоке розуміння їх та зведення до злагодженої несуперечливої системи мусить здійснюватися за умови обов'язкового урахування сучасної геополітичної ситуації. Лише в такому разі можливе чітке визначення національно-державних цілей, обґрунтування пріоритетних завдань, досягнення правильного співвідношення питань стратегії та тактики в межах обраного політичного курсу. У цьому процесі Україна як молода незалежна держава прагне до створення стабільної системи міжнародного регіонального співробітництва – системи, що здатна забезпечити її політичну й економічну безпеку. Таке прагнення не тільки стимулює інтеграцію України у світове співтовариство за рахунок розширення міжнародних контактів, але й сприяє зростанню її впливу в різних регіонах, надає динаміку розвитку торговельно-економічних зв'язків і виробничої кооперації, визначає пошук перспективних ринків збуту продукції¹.

Усвідомлення національних інтересів України надзвичайно важливе не тільки для проведення послідовної і цілеспрямованої політики у відносинах з країнами СНД, а й для вироблення відповідної стратегії розвитку власної державності.

Науковий підхід до визначення національних інтересів Української держави передбачає послідовне врахування істотних обставин розвитку української нації в процесі її генезису і до сьогодення. У цьому зв'язку сучасну українську націю можна трактувати у двох значеннях: у широкому сенсі – як відкриту поліетнічну спільноту, що історично склалася на території України і усвідомлює себе як український народ, як спільнота українських громадян. Це аж ніяк не суперечить більш вузькому розумінню української нації як етнічно однорідної спільноти осіб української національності, які проживають на території України та поза її межами. Перше віддзеркалює переважно сферу відносин державності й громадянства, друге – походження, виховання, культуру. При з'ясуванні конкретних національних інтересів мають братися до уваги обидва визначення².

Разом з тим, усвідомлення сучасного стану і подальших перспектив відносин у рамках діяльності країн СНД вимагає врахування всього комплексу проблем, що пов'язані із зовнішньополітичними завданнями цих країн. Заперечуючи можливість всеохоплюючого домінування США на світовій арені, Росія, як найбільша країна в СНД, наголошує на створенні такого багатополюсного світового порядку, де б не було диктату однієї держави чи групи держав. Розуміючи під "полюсами" інтеграційні угруповання держав, Росія вважає регіон країн СНД зоною виключно свого власного політичного впливу. У контексті російського геостратегічного бачення, Україна має увійти в інтеграційні формування на пострадянському просторі під домінуванням Російської Федерації. Отже, за умов нової політичної реальності характерною ознакою зовнішньої політики Російської Федерації є намагання утримати контроль за ситуацією в межах пострадянського простору. А це не збігається із стратегічним європейським вибором України.

Таким чином, характер і спрямованість геостратегій України та Росії об'єктивно різняться. Це, зокрема, можна проілюструвати ініціативою України щодо інституціоналізації ГУУАМ, поява якого створює дещо нову ситуацію в інтеграційному процесі на теренах СНД і загострює відносини з Росією – остання болісно сприймає будь-які коопераційно-інтеграційні формування без її безпосередньої участі³.

Беручи до уваги вигідність геополітичного становища України, її економічний, науково-технологічний, людський, культурний потенціали, можна стверджувати, що вона в перспективі може посісти одне з провідних місць у регіоні. Саме цим завданням має підпорядковуватися реальна внутрішня і зовнішня політика розвитку Української держави.

Наявність у рамках СНД ряду згрупованих держав, що активно формуються і мають різну політичну спрямованість, безумовно, порушує питання про рівень і характер їхніх майбутніх відносин. Надзвичайно важливо, щоб політичним фундаментом формування характеру відносин ЄЄП і країн ГУУАМ не виявилось бажання сторін домінувати в системі міжнародних транспортних коридорів і трансрегіональному співробітництві. З огляду на великі ризики створення ситуації подібного суперництва доцільно визначити науково-методологічні підходи до узгодження позицій у рамках регіональних інтеграційних процесів СНД держав-учасниць ЄЄП і країн ГУУАМ. Для цього видається важливим проаналізувати різні форми взаємного співвідношення процесів глобалізації та регіоналізації.

Актуальність даного дослідження визначається тим, що в останні роки двадцятого сторіччя питання регіонального інтеграційного вибору особливо гостро позначилися для України. Усвідомлення перспективи самоізоляції від регіональних економічних процесів окреслює перед Ук-

раїною три можливих шляхи: продовження політики двосторонніх економічних домовленостей, надання пріоритетності курсові на досягнення асоційованого членства в ЄС, або повноправна участь у процесах економічної інтеграції на просторі СНД. Усі вищезгадані процеси поставили перед політичними елітами Білорусії, України і Росії задачу визначити оптимальну форму відносин між собою і з Європейським Союзом так, щоб це максимально відповідало національним інтересам цих країн. Іншими словами, яку стратегію розвитку повинна вибрати кожна з держав східноєвропейського трикутника, щоб забезпечити гарні відносини із сусідами і ЄС, а також зайняти гідне місце у швидко мінливій системі європейських міжнародних відносин?

Мета даної статі – здійснити спробу змодельовати і здійснити аналіз можливості участі України у формуванні регіонального анклаву в межах СНД, насамперед по осі Росія – Україна. Зокрема, розглянути такі питання як: свідомий розділ світу на порівняно незалежні економічні регіони, теоретичне підґрунтя регіоналізації в міжнародних відносинах, неадекватність зовнішньоекономічної політики України її національним інтересам, недоліки оригінального інтеграційного проекту СНД і прагматичні передумови зближення промислових держав регіону.

Геополітичні фактори належать до тих реалій, що утворюють своєрідне "навколишнє середовище" кожної держави, яка прагне визначити свій політичний курс. Вони безпосередньо впливають на національні інтереси, вступають з ними у взаємодію. Усвідомлення національних інтересів, їх розуміння та зведення до злагодженої несуперечливої системи мусить бути за умови обов'язкового врахування сучасної геополітичної ситуації. Тільки тоді можливе чітке визначення національно державних цілей, обґрунтування пріоритетних завдань, правильного співвідношення питань стратегії й тактики в межах обраного політичного курсу. У цьому процесі Україна як молода незалежна держава прагне до створення стабільної системи міжнародного регіонального співробітництва, здатної забезпечити її політичну й економічну безпеку. Це прагнення не лише стимулює інтеграцію України у світове співтовариство за рахунок розширення міжнародних контактів, а й сприяє зростанню її впливу в різних регіонах. Геополітичне значення виникнення в Європі нової держави України важко переоцінити. Проголошена нею мета – стати міцною, незалежною, демократичною, без'ядерною державою – не тільки не суперечить принципам побудови нової Європи, але навпаки, з огляду на її геополітичні характеристики, найкращим чином узгоджуватиметься з ними.

Усвідомлення національних інтересів України надзвичайно важливе не лише для проведення послідовної та цілеспрямованої політики у відносинах з іншими країнами, а й для вироблення стратегії розвитку

свої державності. Науковий підхід до визначення нації та національних інтересів Української держави передбачає послідовне врахування суттєвих ознак і обставин розвитку української нації в процесі її генезису, аж до сьогодення. А відтак сучасну українську націю можна розглядати у двох значеннях. У широкому – як відкриту поліетнічну спільноту, що історично склалася на території України та усвідомлює себе як український народ, як спільноту громадян Української держави. Це не суперечить більш вузькому розумінню української нації як етнічно однорідної спільноти людей української національності, що проживають як на території України, так і поза її межами (у діаспорі). Перше віддзеркалює переважно сферу відносин державності й громадянства, а друге – походження, виховання, культуру. При з'ясуванні конкретних національних інтересів повинні братися до уваги обидва визначення. Дотримання зазначеного підходу у визначенні нації і, відповідно, національних інтересів, а також проведення належним чином національної політики дає змогу долати національну вузькість і обмеженість, створює необхідні умови для консолідації українського суспільства навколо ідеї національної держави, в якій поважатимуться права людини незалежно від її етнічної належності. Водночас це сприяє усвідомленню громадянами України національних інтересів як своїх власних. Останнє – важливий внутрішній аспект діяльності держави щодо формування громадянського суспільства, обстоювання національних інтересів, який водночас істотно впливає на ефективність функціонування системи національної безпеки⁴.

Помилки у визначенні національних інтересів можуть призвести (і призводять) до загроз державній безпеці, національній злагоді і навіть створюють загрозу існуванню нації в цілому. А відтак Україна, розробляючи власну модель орієнтації у світовому просторі, мусить мати власний погляд на події у світі, на близьке і далеке оточення, з яким вона взаємодіє як самостійний суб'єкт міжнародних відносин.

Прийняття такої моделі всіма гілками державної влади і суспільством у цілому є необхідною передумовою входження України до світової цивілізації на рівноправних засадах і основою здійснення самостійної внутрішньої та зовнішньої політики. Відсутність такої моделі викликає зневажливе ставлення до країни, змушеної йти у фарватері політики іншої або інших держав. Змінити свій імідж як одного з регіонів колишнього СРСР і здобути авторитет самостійної європейської держави можна лише в процесі реалізації головного національного інтересу України – відродження і зміцнення власної державності, відтворення національної економіки, ідентифікації громадян як громадян України. На розвиток української державності особливий вплив мають відносини з нашим стратегічним сусідом – Російською Федерацією.

Необхідно визнати, що на сьогодні значну кількість складних проблем у наших міждержавних відносинах можна вважати в цілому розв'язаними⁵. Цілісний аналіз усього комплексу взаємовідносин України і Росії свідчить, що відкрита конфронтація держав у майбутньому навряд чи матиме місце, бо дуже тісно переплетені взаємні відносини, але час від часу приховане протистояння може загострюватися. Тривалий час відбуватиметься більш чи менш явне суперництво, змагання, важливим критерієм якого виступить життєвий рівень людей. Від перебігу цього змагання значною мірою залежатиме доля України, адже незалежність республіки часткою населення була підтримана з економічних міркувань, з надією на підвищення життєвого рівня в державі. Програш тут може призвести до важких політичних наслідків. Тому так важливо здійснити економічні і всі інші перетворення з найменшими втратами для населення.

Європейська інтеграція є важливою складовою процесу глобалізації сучасного світу і продовженням магістрального шляху модернізації західної цивілізації. Вона має кілька вимірів: поглиблення інтеграційних процесів у різних сферах суспільно-політичного життя країн; процес географічного розширення західноєвропейської спільноти за рахунок вступу нових членів. Приєднання нових країн до Європейського Союзу – нова реальність, що утворилася після "холодної війни" та розпаду Варшавського договору. Але в процесі європейської інтеграції все загальнішою постає проблема "визначення меж" об'єднаної Європи та напрямів різношвидкісної інтеграції. Це ключові питання у створенні нових систем демократії та безпеки на Європейському континенті, формування яких залежить, з одного боку, від певного послаблення позицій США, що об'єктивно спричинятиметься подальшим утвердженням європейського геополітичного центру сили, а з іншого – визначенням шляхів реалізації стратегії набуття повноправного членства пост-соціалістичних країн в об'єднаній Європі. Безперечно, у цьому контексті на особливу увагу заслуговують українсько-російські відносини, які мають свою специфіку, обумовлену спільністю та відмінністю національних інтересів України і Росії⁶.

Разом з тим усвідомлення сучасного стану і подальших перспектив українсько-російських відносин вимагає врахування всього комплексу проблем, пов'язаних із зовнішньополітичними завданнями РФ, основою геостратегії якої є доктрина "багатополюсного світу". Розуміючи під "полюсами" інтеграційні угруповання держав, РФ вважає регіон країн СНД зоною свого виключного політичного впливу. У контексті цієї геостратегії Україна має увійти в інтеграційне формування під домінуванням Росії. Таким чином, характер і спрямованість геостратегій України і Росії об'єктивно відрізняються. Для розвитку незалежної України од-

ним із нагальних питань постає практичне забезпечення принципу багатовекторності її зовнішньої політики. Його об'єктивна необхідність визначається не лише різноспрямованими, іноді діаметрально протилежними орієнтаціями українських політичних еліт і громадян, а й різнорівневими процесами, що мають реально забезпечити національні інтереси України. Але реалізація різнорівневої політики залежатиме від того, наскільки самостійною – політично, економічно, культурно – Україна зможе утвердитися в нових геополітичних реаліях, обумовлених у сфері відносин між США, Росією, Західною та Східною Європою, мусульманським світом.

Для України, яка визначила пріоритетним європейський напрям інтеграції, не менш значущими є відносини з об'єктивно найбільшим своїм партнером – Російською Федерацією⁷. Причому складність поєднання цих двох напрямів визначається також відмінністю в трактуванні Києвом та Москвою характеру взаємин між двома державами. Російський підхід полягає у визначенні стратегічної мети відносин як повномасштабної реінтеграції. На відміну від цього українське бачення ґрунтується на принципах двостороннього рівноправного і добросусідського співробітництва двох незалежних держав, прийнятого у світовому співтоваристві. А стратегію реінтеграції Україна розглядає, насамперед, стосовно європейських структур. У цій фазі розвитку східноєвропейського інтеграційного процесу вступає в дію і виходить на перший план економічний чинник. Однак, щоб досягти такої стабільності й міцності, які в майбутньому відповідали б стандартам ЄС, Україна сьогодні фактично підштовхується Європою до розширення співробітництва з Росією як найближчим і системно рівним партнером. Смысл такої позиції коротко можна визначити так: Україна може ввійти в Європу тільки через Росію. Такий підхід явно кореспондується з російським баченням. За ним Україна і Росія мають просуватися до Європи одночасно. Втім очевидно, що в такий спосіб практично не може йтися про інтеграцію України в Європу, оскільки між західноєвропейським і російським баченням цієї проблеми існує принципова різниця, яка часто лишається поза увагою. Адже якщо критерієм заінтересованості таким сценарієм для Європи є насамперед економічний фактор, то в Росії він ґрунтується на політичній мотивації.

Натомість для України не лише у сфері політики, а й у зовнішньоекономічних відносин визначається надзвичайна важливість розвитку відносин із країнами Центральної Європи, які у свою чергу протягом останніх років фактично випали із зовнішньоекономічного "арсеналу" Росії. Тому доцільно, щоб Україна інтегрувалася в європейські структури не через Росію, а принаймні паралельно, а краще – незалежно від неї. Вважаємо, що це принципова позиція, і треба, щоб європейська спільно-

та з розумінням поставилася до неї. Україна входить до європейського і світового співтовариства як велика незалежна демократична держава, геополітика та стратегія розвитку якої мають важливе значення для долі і подальшого розвитку не лише центральноєвропейських народів, а й для всього світового співтовариства.

Таким чином, визначальну роль з боку України в характері відносин з Росією відіграватиме економічний стан нашої держави. Для активізації процесу досягнення реальної економічної незалежності дуже важливим є пошук альтернативних ринків придбання життєво необхідної сировини та інших товарів, диверсифікація джерел постачання енергоресурсів, включення України в міжнародну систему поділу праці, транзиту товарів і послуг тощо. Росія та Україна самою історією приречені на тісне співробітництво – тут і сусідство, і спорідненість народів, і величезна кількість людей інших національностей, які проживають на території іншої держави, і занадто інтегровані економічні зв'язки, і багато іншого. Розвиток доцільних зв'язків і відсікання фальшивих, створення надійного міждержавного механізму стабільності взаємовигідних відносин – вихідна засада в політиці Української держави на перспективу. Долі обох країн були завжди тісно пов'язані, але в сучасному світі їх інтереси різняться. Вони повинні йти окремими шляхами, хоч і до однієї мети – до демократичного ринкового суспільства. Тому плекатимемо надію, що економічні, політичні, культурні взаємини між Україною і Росією розвиватимуться цивілізовано.

На погляд автора, необхідно визначити що важливо першочергово робити для реальної інтеграції країн СНД у даний момент. В умовах глобалізаційних процесів регіональне і субрегіональне співробітництво має винятково важливе і неминуче значення. Варто визнати, що СНД не змогло зіграти конструктивну роль у запобіганні або хоча б зм'якшенні катастрофічних результатів розпаду Союзу. Разом з тим одинадцять років виявилися достатнім терміном, щоб підвести деякі підсумки пройденого Співдружністю шляху і визначити перспективи його подальшого розвитку.

Перед СНД постало завдання в найближчій перспективі вирішити проблему стійкого і поступального соціально-економічного розвитку. При цьому особлива увага звертається на необхідність використання таких форм взаємодії, що могли б привести до поглиблення інтегрування держав. Це насамперед розвиток виробничо-технологічних і кооперативних зв'язків, інвестиційне співробітництво, утворення фінансово-промислових груп, а також створення фінансово-страхових об'єднань⁸. В області грошового обігу варто вирішувати такі завдання, як збільшення частки національних валют у зовнішньоекономічних розрахунках між країнами Співдружності, гармонізація їхнього валютного законодавст-

ва, формування об'єданого інформаційного простору по фінансових ринках і т.д. Як відомо, сучасна система комерційних зв'язків здатна бути ефективною лише в тому випадку, коли формуються взаємовигідні інтеграційні процеси як на регіональному, так і на глобальному рівні. СНД, звичайно, є частиною цих зв'язків і регіонального ринку зі своїми специфічними особливостями і внутрішнім історичним формуванням, раціональним використанням спільного потенціалу, що здатний перетворити Співдружність в один із центрів стійкого економічного, соціального і науково-технічного розвитку.

На погляд автора, багатобічним напрямком поглиблення інтеграційних процесів є якнайшвидше створення єдиного внутрішнього ринку країн СНД, що стане матеріальною базою для формування закінченої інтеграційної моделі. Важливим етапом у формуванні єдиного внутрішнього ринку країн СНД є створення зони вільної торгівлі, головною метою якої є – розвиток торгово-економічного співробітництва країн СНД на основі забезпечення волі руху товарів, послуг і факторів виробництва. При формуванні зони вільної торгівлі головний акцент повинен бути зроблений на єдиний порядок регулювання зовнішньої торгівлі різними економічними інструментами, тарифними і нетарифними методами. Це, звичайно, ефективний засіб активізації зовнішньоекономічної діяльності країн СНД, але не кардинальний шлях вирішення інтеграційних проблем.

Досвід Європейського Союзу показує, що торгівля здатна зміцнити інтеграційні процеси лише в тому випадку, якщо до неї будуть прив'язані всі елементи економічної політики, інвестиції, фінанси, право, організаційні структури керування, методи планування та ін. Швидше за все зони вільної торгівлі варто розглядати як перший етап практичної апробації мір для створення реального економічного союзу. Оскільки ця зона може діяти тільки при наявності відкритих митних кордонів, уніфікації митної політики, законів, стандартів у податковій політиці, функціонуванні платіжного і валютного союзу, Міждержавного банку, її варто розглядати як синонім, прообраз митного союзу і передумову формування реального економічного союзу. Крім того, необхідно мати на увазі, що при акценті на створення зони вільної торгівлі головним може постати питання розвитку інтеграції та співробітництва за класичною моделлю, коли зовнішньоекономічні зв'язки підмінені тільки зовнішньою торгівлею або примітивними постачальницько-побутовими постачаннями. Вільна ж торгівля на якихось визначених територіях усередині СНД подібна базарній, "човниковій" торгівлі.

Тому необхідно змінювати сьогоднішню модель інтеграції і співробітництва. Орієнтуватися на стратегічні акценти. Як нова модель може виступати і відтворювальна, економічна інтеграція, що поєднує

всю систему елементів економічної політики, та обіцяє довгостроковий стратегічний ефект для всіх національних економік⁹. Можливо, впливає, не вдаючись у теоретичну і термінологічну полеміку і пошук мало-ефективних шляхів розвитку інтеграції через зони вільної торгівлі, зайнятися створенням реального економічного союзу з усіма його атрибутами. Інакше занадто багато часу і засобів буде загублено на об'єктивно необхідну перебудову створюваних для зон вільної торгівлі структур, компонентів інфраструктури, законодавства і т.д. під економічний союз. Тим більше що сьогодні вже існує політична воля керівників держав Співдружності до формування економічного союзу – це свідчить про те, що становлення реального союзу цілком можливо і він може бути життєздатним. Це підтверджує заява глав держав-учасниць СНД за результатами київської зустрічі 29 січня 2003 р. Зокрема, глави держав оголосили безумовним пріоритетом СНД функціонування зони вільної торгівлі з поступовою її трансформацією в загальний економічний простір¹⁰. Виходить, зараз першочергові зусилля повинні бути спрямовані на активізацію взаємовигідного економічного співробітництва, насамперед на практичну реалізацію угод про створення зон вільної торгівлі, поетапне формування загального економічного простору. Варто створити умови для безперешкодного переміщення товарів, капіталу, послуг і робочої сили, реалізації спільних інвестиційних проєктів, взаємодії в освоєнні і транспортуванні енергоресурсів, використання існуючих і прокладки нових транспортних коридорів, функціонування єдиного аграрного ринку.

Нове відтворення економічної моделі інтеграції переслідує головну мету – формування єдиного ринку, єдиної економіки країн СНД з усіма компонентами й атрибутами. Власне кажучи мова повинна йти про регенерацію союзної економіки, але на новій ринковій основі. Розробка спільних погоджених прогнозів, проєктів, програм соціально-економічного розвитку країн СНД повинна ґрунтуватися насамперед на принципі відновлення, зміцнення і розвитку існуючих прямих горизонтальних зв'язків між підприємствами. На цьому рівні стає можливим поглиблення і конкретизація інтеграційних процесів, велика координація й активізація торгово-економічного співробітництва. На наш погляд, Росія, Україна, Білорусь, Казахстан як найбільш розвинуті держави в системі СНД покликані зіграти ключову роль у зміцненні економічного союзу, ведуть занадто пасивну політику в області поглиблення і розвитку інтеграційних процесів на корпоративному рівні. Україна, як і Російська Федерація, Казахстан, Білорусь, повинна виступати не тільки генератором ідей, але і бути головним організатором активізації практичного, реального торгово-економічного співробітництва на пострадянському просторі у всьому різноманітті його форм. І нарешті, для при-

скорення поглиблення інтеграційних процесів необхідні політичні імпульси, і насамперед, політична воля глав держав Співдружності, зокрема, по добровільній передачі деяких національних процедур прийняття рішень наднаціональним структурам країн СНД. Про створення наднаціональної структури говорилося в заяві керівника Ради глав держав СНД, Президента України Л. Кучми за результатами неформальної зустрічі глав держав Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Російської Федерації та України, зробленому 23 лютого 2003р. в Москві, про створення нової регіональної організації і підготовці до підписання у вересні 2003 р. Угоди про створення єдиного економічного простору.

Як показує світовий досвід, без механізму реалізації прийнятих рішень міжнародна структура приречена на відмирання. Співдружність повинна ґрунтуватися на праві. Право дає те, чого не вдається домогтися силою. Прекрасним прикладом є Суд Європейського співтовариства. Цей орган має широкі повноваження як з погляду забезпечення дотримання права Співтовариства при тлумаченні і застосуванні установчих договорів і законодавчих актів, прийнятих Радою і Комісією ЄС, так і в розвитку права Співтовариства. По своєму положенню й ефективності діяльності цей орган різко відрізняється від сьогоденного Економічного Суду СНД, ступінь впливу якого на темпи й ефективність інтеграції в рамках СНД, м'яко говорячи, невелика.

Не викликає сумніву, що в Співдружності повинен бути судовий орган із самими широкими повноваженнями. Однак зараз Економічний Суд займається тлумаченням угод, тобто його рішення не несуть обов'язкового характеру. Рішення ж Суду СНД повинні бути обов'язковими для виконання органами Співдружності, урядами і суб'єктами господарювання держав-членів СНД¹¹.

Варто також визначитися з перспективою розвитку Суду: залишиться він тільки Економічним Судом або поступово буде трансформуватися в Суд СНД. Більше імпонує друга точка зору, тому що на практиці розділити економічні, політичні або соціальні проблеми найчастіше неможливо. Але в будь-якому випадку Економічний Суд СНД повинен більш активно включатися в інтеграційні процеси на пострадянському просторі або необхідно вирішити питання про доцільність його подальшого існування.

Важливою умовою для ефективного розвитку інтеграційного процесу в рамках СНД є його відкритість і підпорядкованість задачам інтеграції у світові господарські і загальноєвропейські економічні структури. Помилковими з'являються спроби формувати на основі СНД якість відособлене Утворення, прийняття на озброєння таких моделей розвитку інтеграційного процесу, які б:

- переслідували мету протиставлення СНД Європейському Союзові;
- упродовжували принципи колективного протекціонізму за допомо-

гою введення тарифних і нетарифних бар'єрів, що відгороджують ринок Співдружності від світового;

- формували усередині СНД механізм регулювання взаємних зв'язків, що відрізняється від прийнятих принципів, у рамках міжнародної економічної системи.

Варто врахувати, що труднощі, з якими зіштовхується інтеграційний процес усередині СНД, багато в чому визначаються наявністю в країн-учасниць досить чітко розрізнених національних інтересів. Без їхньої гармонізації, приведення до загального знаменника навряд чи можлива ефективна реалізація планів подальшої інтеграції. Сьогодні досить очевидним є те, що для України, як і для ряду інших країн-членів, СНД об'єктивно не є єдиним і безальтернативним вибором. Модель інтеграції у світові господарські структури ставить перед Україною складні стратегічні питання, а отже, гармонізація інтересів країн-учасниць вимагає подолання вузького регіонального підходу до інтеграції на пострадянському просторі. Інтеграція всередині СНД повинна протікати в більш широкому контексті, у якому були б органічно вмонтовані елементи, що сприяють:

- підвищенню можливостей для включення у світову господарську систему на справедливій, не дискримінаційній основі;

- більш високий рівень відносин із країнами ЄС, що, однак, для різних держав-учасниць Співдружності може мати трохи різний зміст: від прагнення одержати повноправне членство до простого розширення і поглиблення зв'язків в обраних областях загальноєвропейського і євразійського співробітництва;

- спільне зміцнення позицій країн-членів СНД на ринках країн третього світу, насамперед Центральної та Східної Азії (Китай, Індія й інші країни регіону).

Важливим компонентом будь-якої моделі розвитку регіональної економічної інтеграції завжди виступає необхідність гармонізації національного законодавства держав, що входять в інтеграційну співдружність. СНД у цьому змісті не є виключенням¹². Разом з тим варто врахувати, що ряд країн, і в тому числі Україна, сьогодні мають чіткі міжнародні зобов'язання щодо адаптації свого національного законодавства до норм права Європейського Союзу. Виникає також необхідність імплементації в національному законодавстві норм угод СОТ і ряду інших міжнародних організацій. Тому процеси гармонізації усередині СНД повинні розвиватися з урахуванням (а краще – на основі) зобов'язань окремих держав-учасниць СНД у відношенні Європейського Союзу, СОТ й інших міжнародних організацій. Більш того, сама система діючих і майбутніх угод усередині СНД повинна бути адаптована до норм СОТ і Європейського Союзу.

Особливо варто підкреслити необхідність цілком адаптувати до діючих норм СОТ такі угоди, як Угода про створення зони вільної торгівлі від 15 квітня 1994р. (у редакції від 2 квітня 1999 р.). Зокрема, створення на території СНД зон вільної торгівлі або митних союзів передбачає, щоб вони були спрямовані на сприяння торгівлі між країнами-членами СНД, а не на створення додаткових бар'єрів у торгівлі з іншими країнами. При цьому створення зони вільної торгівлі або митного союзу не повинно призводити до підвищення у відношенні третіх країн рівнів тарифів і інших засобів регулювання торгівлі. А відхилення від цього принципу повинні передбачати відповідні компенсації країнам не членам (наприклад, у виді часткових поступок в інших областях). У цьому плані представляється, що висновок повноцінної угоди про зону вільної торгівлі усередині СНД буде сприяти вирішенню питання про зону вільної торгівлі у відносинах з Європейським Союзом, що в принципі передбачено діючою Угодою про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС. Однак, в умовах дії багатосторонньої угоди про вільну торгівлю всередині СНД створення такої зони з ЄС уже навряд чи буде можливим лише в обмеженому форматі "Україна – ЄС", а, мабуть, потребуватиме скоординованого рішення у форматі "ЄС – СНД".

У процесі створення регіональних зон вільної торгівлі і митних союзів відповідно до норм СНД країни зобов'язані не тільки повідомляти країнам-членам цієї організації про їхнє створення і вести консультації з ними по даному питанню, але і періодично звітувати перед Радою по торгівлі товарами СОТ про дію укладених угод.

Приєднання до СОТ країн-учасниць угоди про зону вільної торгівлі СНД об'єктивно порушує питання про гармонізацію деяких регулюючих механізмів цієї угоди з положеннями угод ГАТТ/СОТ. Зокрема, мова може йти про впровадження в нього положень про можливості застосування:

- спеціальних захисних мійр в області постачань сільськогосподарських товарів;
- механізмів регулювання торгівлі з метою забезпечення рівноваги платіжного балансу (ст. XII ГАТТ 1994 і Домовленості про положення ГАТТ 1994 щодо платіжного балансу);
- правил використання в суворо обумовлених випадках кількісних обмежень (ст. XI, XIII і XI ГАТТ 1994), валютного регулювання, що стосується торгівлі (ст. XV ГАТТ 1994), антидемпінгових процедур, правил застосування субсидій, параметрів процедур автоматичного і неавтоматичного ліцензування, а також правил здійснення державних закупівель, передбачених відповідними угодами ГАТТ/СОТ.

Важливим аспектом інтеграції всередині СНД є режим здійснення зовнішньоекономічної політики держав-учасниць у відношенні третіх

країн. Обґрунтована координація зовнішньоекономічної політики держав - учасниць СНД з окремих положень, цілком, могла б зміцнити позиції кожної з держав у процесі інтеграції у світове співтовариство. Разом з тим варто враховувати розходження в національних інтересах окремих держав-учасниць СНД, механізмах проведення їхньої економічної та зовнішньоекономічної політики. Тому сьогодні навряд чи раціонально виявляти максималізм у цьому питанні й очікувати повної єдності.

Мова повинна йти про конкретні сфери скоординованого виступу, наприклад, у сферах розвитку відносин з Євросоюзом і іншими регіональними економічними об'єднаннями, вирішення проблем стійкого розвитку, формування нового, більш відповідного національним інтересам усіх країн Співдружності формату відносин з міжнародними фінансовими інститутами¹³.

Серед них проблема режиму приєднання й подальшої участі в діяльності в рамках СОТ є на сьогодні, мабуть, найбільш актуальною. Взаємодія в цій сфері може включати інтенсивний обмін досвідом щодо ведення переговорів про вступ у СОТ, сприяння раціональному зближенню формату майбутніх домовленостей про умови членства в СОТ. У процесі приєднання до СОТ повинні бути легалізовані преференції, надані всередині СНД його членам на основі ст. XXI ГАТТ 1994.

Необхідно прийняти план заходів по формуванню скоординованої політики країн-членів СНД не лише в процесі приєднання, але й у рамках членства в СОТ, особливо у зв'язку з ходом нинішнього раунду багатобічних торговельних переговорів – "Раунду розвитку", і можливою інституціональному оформленню такої скоординованої діяльності (можливий аналог відомої "Групи 77" країн, що розвиваються)¹⁴.

Бажаним є також посилення обміну досвідом і формування погодженої позиції в питаннях розвитку співробітництва з Європейським Союзом, погоджене формування передумов для створення в перспективі єдиного європейського економічного простору.

Отже, тісне і зацікавлене співробітництво країн Співдружності Незалежних Держав, засноване на загальноприйнятих у світі нормах і принципах, відкриває перед ними нові можливості у вирішенні всього комплексу економічних, соціальних і гуманітарних проблем.

Констатується явна недостатність існуючого рівня економічної та політичної інтеграції, особливого використання можливостей взаємної торгівлі, по питомій вазі якої Співдружність більш ніж удвічі відстає від таких ефективно діючих регіональних об'єднань, як Євросоюз. Це негативно позначається на положенні Співдружності у світі, темпах економічного росту країн, що входять до її складу, і СНД у цілому в кінцевому рахунку на добробуті держав та їх народів. Тим часом, як показують проведені дослідження, повне використання потенціалу міждержавної

економічної інтеграції дозволить збільшити рівень ВВП країн Співдружності приблизно на 15%. Тому необхідно зосередити економічну взаємодію в рамках Співдружності на погодженому рішенні проблем, безпосередньо пов'язаних з його структурною перебудовою, виробленням і реалізацією загальної макро- і мікроекономічної політики.

Необхідно розгорнути процес формування в рамках Співдружності загального економічного простору, що є, як відомо зі світового досвіду, діючим інструментом росту економіки країн, що його утворили, і який має на меті забезпечити: гармонізацію господарського законодавства, насамперед зовнішньоторговельного, податкового, митного, цивільного; формування єдиного правового простору в рамках СНД, орієнтованого на стандарти Європейського Союзу, СОТ й інших міжнародних організацій в області взаємин держав, держави і громадянина, суворе дотримання країнами міжнародних договорів, підписаних у рамках СНД, що мають обов'язковий для них характер, установлення спрощеної процедури імплементації спільних домовленостей у національні законодавства держав-учасниць СНД; завершення формування загального аграрного ринку, у тому числі і з урахуванням можливостей споживчої кооперації, загального транспортного простору, ринків енергоресурсів, продовольства, інтелектуальної власності; умови для вільного руху капіталу й інтегрованого фондового ринку, що є неодмінною умовою досягнення високих темпів росту капіталізації національних компаній; формування цивілізованого ринку робочої сили, включаючи скоординоване створення нових робочих місць; вироблення погоджених принципів здійснення валютної політики з метою поступового просування до вільного взаємного котирування національних валют, єдиної розрахункової системи, а в перспективі – до застосування загального платіжного засобу (резервної валюти); створення інформаційного і науково-технологічного простору, що дозволить наростити виробництво високотехнологічних і інтелектуально насичених товарів у сферах, найбільш ефективних для розвитку внутрішніх ринків СНД, і просування на ринки третіх країн; проведення погоджених твердих заходів для витіснення кримінальної та тіньової економіки; систематичну організацію міждержавних і спеціалізованих виставок і ярмарків у Співдружності; створення умов для послідовної лібералізації ринку послуг у рамках формування зони вільної торгівлі і підписання з цією метою державами СНД відповідної угоди.

Необхідно проводити скоординовану інтеграцію держав СНД у світове співтовариство, виявити в державах-учасниках Співдружності політичну волю і створити діючий механізм координації зовнішньоекономічної політики, зокрема, при приєднанні і подальшій участі в діяльності СОТ, входження в загальний європейський економічний простір,

що полегшить умови інтеграції СНД у світову господарську систему. Автор вважає, що тільки об'єднання зусиль у рамках загального економічного простору дозволить успішно конкурувати з іншими країнами і регіонами і зайняти гідне місце у світовому поділі праці.

Необхідно прискорити в СНД процес створення і функціонування партнерств зі світовими компаніями національних і транснаціональних корпорацій, міжнародних фінансово-промислових груп, спільних підприємств і інших форм співробітництва підприємницьких структур, включаючи насамперед формування партнерств, альянсів, мереж; цілеспрямовано реалізовувати погоджені з прямою участю ділового співтовариства заходи для стимулювання вкладень приватного капіталу в проекти і сфери, найбільш ефективні для розвитку внутрішніх ринків СНД і просування наших товарів на ринки третіх країн, усіляко розвивати міждержавний лізинг високотехнологічних машин і устаткування.

Крім того, виявлена необхідність посилення дієвості судових і арбітражних процедур у рамках наявних постійно діючих арбітражних судів різного рівня в державах Співдружності або в рамках постійних або тимчасових третейських судів із забезпеченням зазначених судових інститутів ефективними механізмами взаємодії між собою. Цим цілям сприяло б підвищення ролі Економічного Суду СНД шляхом розширення його юрисдикції і сфері вирішення спорів і розбіжностей щодо тлумачення і застосування угод між країнами, а також суперечок по виконанню конкретних зобов'язань, видачі висновків по правових питаннях економічної взаємодії країн.

Особливо важливим моментом є посилення правоздатності функцій інтеграційних структур Співдружності з метою створення чітких алгоритмів механізмів, що забезпечують реалізацію досягнутих домовленостей і прийнятих рішень. Основою для цього могли б послужити спільно вироблені і юридично оформлені принципи стратегічної взаємодії країн Співдружності, що базуються на узагальнених, систематизованих й уточнених напрямках розвитку і взаємодії, а також наявних документах перспективного плану розвитку. Практикувати акредитацію при структурах Співдружності представників асоціацій підприємців СНД і розглянути питання створення ради регіонів СНД, включаючи прикордонні.

Таким чином, подальша доля СНД і забезпечення провідної ролі України в об'єднанні вимагає невідкладних та змістовних консультацій між країнами-учасницями СНД, інтенсифікації їх політичного діалогу, темою яких має стати пошук шляхів узгодження інтересів. Зволікання із розв'язанням цього завдання загрожує Україні небажаним послабленням її політичного авторитету та економічної стабільності.

- ¹ Див. дет.: Глінкіна С.П. Економічні реформи в країнах СНД // Політична думка. – 2000. – №12. – С.40-42; Мазаракі А., Юхименко В. За спільності мотивів стратегічного партнерства. Економічні відносини України і Російської Федерації // Політика і час. – 2002. – №6. – С.3-11; Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика і безпека України. Людина – Суспільство – Держава – Міжнародні структури. – К., 2004. – С.13-244.
- ² Див.: Глобалізація і безпека розвитку: Кол. монографія / За ред. О.Г. Білоруса. – К., 2001; Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: Кол. монографія / За ред. Ф.М. Рудича. – К., 2002; Рекомендації парламентських слухань з питання "Зовнішня політика України як інструмент забезпечення національних інтересів держави: здобутки, реалії та перспективи". – Постанова Кабінету Міністрів України № 27-7734/4 від 10 листопада 2003р.
- ³ Див. дет.: Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика і безпека України. Людина – Суспільство – Держава – Міжнародні структури. – К., 2004. – Розділ 3. – С.131-184; Пирожков С.І. Українсько-російська взаємодія у сфері безпеки – поодинокі чи разом? Доповідь. Лондон, 07.02.2003р.; Доповідь на міжнародній конференції "Україна – Росія: пошук прийнятної моделі відносин", 19-20 квітня 2004р.
- ⁴ Валецький О.Л., Гончар М.М. Структура геополітичних інтересів України. – К., 1995. – Гл. 5: Національні інтереси України. – С. 99; Пирожков С.І. Тенденції розвитку співробітництва на пострадянському просторі та проблеми забезпечення національних інтересів України: безпековий, економічний, політичний вимір. Доповідь на Науковій раді МЗС України 21.04.2003р. // Поточний архів МЗС України. – І ТУ. – 2003.
- ⁵ Див.: Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2004 / За ред. А.С. Гальчинського. – К., 2004; Перепелиця Г.М. Виклик майбутньому. Геополітичні витоки асиметрії українсько-російських відносин // Політика і час. – 2004. – №10. – С. 13-28.
- ⁶ Власюк О. Україна і Росія після розширення ЄС. Моделі взаємовідносин // Економіст. – 2003. – №5. – С. 84-85; Россия, Белоруссия и Украина: что нас сближает и что разъединяет // Панорама Содружества. – 2004. – №8; РИА Новости – 10.08.2004.
- ⁷ Великий договір України з Росією: історичний компроміс чи реальний шанс на стратегічне партнерство?: Матеріали "круглого столу", Київ: 30 квітня 1999 р. / Рада національної безпеки і оборони України, Національний інститут українсько-російських відносин, Конгрес української інтелігенції. – К.: НІУРВ, 1999; Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива. Монографія / За заг. ред. С.І. Пирожкова. – К., 2001.
- ⁸ Пирожков С. Деякі проблеми українсько-російських відносин у контексті Великого договору // Сучасність. – 1999. – № 9. – С. 128-135; Пашков М., Чалий В. Українсько-російське співробітництво в оцінках населення України // Національна безпека і оборона. – 2003. – №1. – С.44-56.
- ⁹ Кузьменко В.П., Кузнецова Л.И. Вільні економічні зони: міфи і реальність // Економіка підприємств. – 1999. – 24 березня. – №2-3. – С.24-34.
- ¹⁰ Див.: ЄС і СНД: Порівняльний аналіз інститутів. – К.: МОНФ, 1999. – 268 с.
- ¹¹ Див. дет.: Діяльність СНД // Політика і час. – 2001. – №3. – С.75; Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика і безпека України. Людина – Суспільство – Держава – Міжнародні структури. – К., 2004. – С. 131-184.

- ¹² Див.: Будкін В.С. Країни СНД у регіональних геополітичних системах // Політична думка. – 2000. – №3. – С. 45-60; Зленко А.М. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму. – К., 2001; Регіональна політика ЄС після його розширення: аналітичні оцінки / Нац. Інститут стратегічних досліджень. Матеріали конференції. – Ужгород, 2004. – С.189-191.
- ¹³ Див.: Україна – Європейський Союз: зовнішньоекономічна діяльність і перспективи співробітництва / Рефер. зб. – К., 1999.
- ¹⁴ Grescovits, Bela. Comparative Political Economy of Market Reforms in Eastern Europe and Latin America. CEU. – Press-Budapest. – 1999. – S.300.

Надійшла до редакції 16.09.2004